

TÓTH ISTVÁN

Szemponatok a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség önszerveződésének történetéhez*

A 4. Ukrán Front csapatai 1944 őszén vonultak be Kárpátaljára, s rövid, formalitásnak tekinthető közjáték után szovjet-csehszlovák megállapodás értelmében Szovjet-Ukrajnához csatolták a területet, az „ősi szláv földek egyesítésének” eszméjével, azzal a birodalmi logikával, amellyel a Szovjetunió már a második világháború előtti és alatti területi foglalásait is ideologizálta. Kárpátalja esetében ez a felfogás az „ősi ukrán földek egyesítésének” mitikus elve alapján módosult.

A főhatalomváltás utáni tíz esztendő szinte hermetikus elzártsága, a kisebbségeket sújtó szovjet nemzetiségpolitikai gyakorlat, valamint a diktatórikus viszonyok semmiféle önszerveződést nem tettek lehetővé. A megfélemlített, s éveken át üldözésnek kitett magyar kisebbség nem adhatott hangot sajátos törekvéseinek, de ha a nagyobb távlatokat nézzük, még kilátástalanabb helyzetbe került Kárpátalja másik őslakó népe, a háború után körülbelül 600 000 főre becsült ruszinság, amelynek a „minden ukrán egyesülésének” oltárán saját identitását kellett föláldoznia. Nemzeti szervezetük, a Kárpáti Ruszinok Szövetsége csak 1990 februárjában alakulhatott meg.

A kárpátaljai magyarság elszigeteltségén az anyaország sem tudott enyhíteni, de ez a hivatalos magyar politikának nem is állt szándékában. Ilyen koncepció nem illett bele a mindenkori szovjet vezetéstől függő magyar párt- és állami politika elképzeléseibe.

A kárpátaljai magyarság a háború utáni években pusztán megmaradásáért küzdött. A szovjet csapatok győztes bevonulását követő megtorlás, a 10 és 50 év közötti civil férfilakosság munkatáborokba hurcolása, az anyanyelven való művelődés lehetőségeinek szinte teljes megszüntetése, a kisebbségi intézmények hiánya csupán a fizikai túlélés perspektíváját nyújtotta. Az új hatalom - ideológiájában és gyakorlatában is - „idegen, külföldi megszállók” utódaiként kezelte az ott élő magyarokat: ellenséges és bűnös, tehát bármikor büntethető népelemként. Kettős nemzeti elnyomással kellett szembenézniük: az addig ismeretlen nagyorosz birodalmi sovinizmussal, s annak kielégületlen ukrán változatával. Utóbbit szubjektíve indokolták az 1938 és 1944 közötti évek magyar fennhatóságának keserű emlékei, de az érzelmek szításában nagy szerepet játszott a szovjet propaganda is.

E támadásokat sikerült a nemzeti azonosságtudat nagyobb károsodása nélkül átvészelni. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a kárpátaljai magyarság - a háború utáni deportálást leszámítva - nem kényszerült kompakt tömbben lakott tiszaháti szülőföldjének elhagyására, s lakóterületének etnikai szerkezetét nem bontotta meg nagyméretű iparosítás. Folytathatta hagyományos életmódját, s a ruszinokénál és ukránokénál fejlettebb mezőgazdasági kultúrája révén viszonylagos jómódra tehetett szert, ezért nem vált számára vonzóvá az alacsonyabb életszínvonalon élő szláv lakosságba való beolvadás. Lassan kiépülő - nem teljes skálájú - iskolarendszere segítségével nemzeti műveltségét is sikerült megőriznie, bár éppen oktatási intézményhálózatát érte a legpusztítóbb támadás. A koronként és politikai kurzusonként változó erejű támadások rendszerint megtörték a közösség ellenállását.

Kárpátalja 1918 és 1944 között

A Károlyi-kormány az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után az elszakadást nem követelő ruszinokkal való méltányos kiegyezés érdekében 1918. december 21-én kelt 1918: X Néptörvényében kimondta, hogy: „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék

ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.” A Károlyi-kormány és a tanácskormány törvényei és rendeletei a békekonferencián semmit sem jelentettek, s így Masaryknak és Benešnek széles körű autonómia kilátásba helyezésével sikerült elérnie azt, hogy Kárpátalját - Podkarpatská Rus néven - a Csehszlovák Köztársasághoz csatolják. 1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-i szerződésben kimondták a terület csatlakozását az új államhoz: „Cseh-Szlovákország kötelezi magát arra, hogy a ruthéneknek a Kárpátoktól délre fekvő területét a Szövetséges 'és Társult főhatalmak által megállapított határok között a Cseh-Szlovák állam kebelében autonóm egység alakjában oly szervezettel látja el, amely Cseh-Szlovákország egységével összeegyeztethető legszélesebb körű autonómiával rendelkezik.”¹ Az autonómiát 1920-ban garantálta a Népszövetség, és ez bekerült a csehszlovák alkotmánytörvénybe is.

A demokratikus berendezkedésének hírére kényesen vigyázó Csehszlovákia azonban nem volt hajlandó önszántából megadni a nemzetközi szerződésben garantált önkormányzatot Kárpátaljának. Egyebek között arra hivatkozott, hogy a ruszin nép éretlen még erre, s amint azt Beneš akkori külügyminiszter 1934-es ungvári beszédében kifejtette, az önkormányzattal visszaélne a szerinte túlságosan erős magyar és zsidó kisebbség, demokráciaellenes céljai megvalósítására.

Önkormányzatot az akkor már Kárpát-Ukrajnának nevezett terület csupán az első bécsi döntés után kapott, amikor a térség déli, túlnyomórészt magyarlakta vidékeit Ungvár, Munkács és Beregszász városokkal visszacsatolták Magyarországhoz. A ruszin többségű részeken megalakult német kreatúra kárpát-ukrán bábkormány 1938 októberétől 1939. március 15-ig működött, ekkor - szintén német jóváhagyással a magyar honvédség a huszti székhelyű Vološin-kormány alakulatainak, a Szics-gárdának gyenge fegyveres ellenállását leküzdve, megszállta és visszacsatolta Magyarországhoz egész Kárpátalját. A csehszlovák uralom idején Magyarország által is sürgetett önkormányzat, bár ennek tervezetét Teleki Pál egy kárpátaljai vajdaság koncepciójával 1940-ben az országgyűlés elé terjesztette, a befolyásos katonai körök ellenállásán megbukott. Egyébként az önkormányzatot a „békeidők” rövidsége miatt sem lett volna könnyű megvalósítani. Kárpátalja kényes geopolitikai helyzete - az 1941. június 26-i magyar hadbalépésig a magyarszovjet határ a Kárpátok gerincén húzódott -, majd a háborús állapotok áldozata lett az autonómia eszméje. A Vörös Hadsereg bevonulása után az önkormányzat már nem került szóba.

„Egy hónapig tartó katonai és Técsőn székelő csehszlovák polgári közigazgatás után, ez év (1944 - T. L) november 26-án Munkácson összeült a nemzeti bizottságok I. kongresszusa, amely a hatalom egyedüli képviselőjének nyilvánította magát, Zakarpatszka Ukrajina (Kárpátontúli Ukrajna) néven államot hozott létre minisztériumokkal és egyéb hatalmi szervekkel, egyúttal kérte a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát, hogy vegye fel Zakarpatszka Ukrajnát a Szovjetunió kötelékébe.”²

A Szovjetunió semmisnek tekintette a tengelyhatalmak, valamint Anglia és Franciaország által hozott, Csehszlovákia esetében a Szlovák Állam elismerését eredményező - s korábban általa is szentesített területi döntéseket, így Kárpátalja 1945-ben szovjet-csehszlovák megállapodás értelmében kivált Csehszlovákiából, s Szovjet-Ukrajnához csatlakozott. „Ennek a szerződésnek az aláírásával a kárpátukrán nép évszázados vágyakozása valósul meg. Egyesül szülőhazájával, Ukrajnával. Az egész ukrán nép, történelme során most első ízben egyesül egységes állam keretében”³ - nyilvánította ki a szovjet álláspontot Molotov külügyi népbiztos az egyezmény aláírása alkalmából adott nyilatkozatában. A térség 1946 januárjától tartozik a Szovjetunióhoz, hivatalos neve: az Ukrán SzSzK Kárpátontúli területe.

Már ezt megelőzően a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságainak 1944. november 26-án összehívott kétes legitimitást első kongresszusa ünnepélyes hangú kiáltványt intézett Szovjet-Ukrajna és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsaihoz: „Örömteli történelmi nap jött el Kárpátontúli Ukrajna számára. A hős Vörös Hadsereg segítségével levetettük a német-

magyar igát. Véget vetettünk a magyarok és más idegenek sok évszázados uralmának Kárpátontúli Ukrajna ősi szláv földjén.”⁴ Hogy a kiáltvány fenyegető mondatai nem pusztába kiáltott szavak, már ekkor tapasztalhatta az ungi és a beregi Tiszahát, valamint a régi Ugocsa és Máramaros magyar népe: a munkára fogható férfi lakosság gyűjtőtáborokba hurcolásával kezdetét vette a „történelmi igazságszolgáltatás”.

A kárpátaljai magyarság a szovjet-magyar állami és pártkapcsolatokban

Az anyanyelvéhez, kultúrájához, nemzeti sajátosságaihoz ragaszkodó kárpátaljai magyar kisebbséget egészen a legutóbbi időkig nyomasztotta a „leírtság” tudata: tapasztalnia kellett, hogy a magas szintű szovjet-magyar állami-, párt- és diplomáciai tárgyalásokon léte föl sem merül. Még az általában semmire sem kötelező és más összefüggésekben is inkább a magyar politika által kezdeményezett „híd”-elmélet sem fogalmazódott meg vele kapcsolatban. A pártfőtitkárok csúcstalálkozóinak után megjelentetett közös nyilatkozatokban és közleményekben sem említették őket. Az áttörést az 1988-as moszkvai szovjet-magyar legfelsőbb szintű találkozó jelentette, amely után Grósz Károly pártfőtitkár a magyar újságíróknak adott nyilatkozatában olyan kisebbségként említette a kárpátaljai magyarságot, amelynek nemzeti léte kiteljesedőben van. Ez azonban nem volt közös nyilatkozat. Az MSZMP ekkor már érzékelte, hogy a magyar belpolitikában és közéletben mennyire fontossá vált a magyar kisebbségek ügye, ezért is tehetett a pártfőtitkár ilyen, a korábbi gyakorlatától idegen gesztust. A belső érdekek működtette szemléletváltozást mutatja az is, hogy 1988-ban, a kapcsolatok történetében először, a magyar párnavezetőség a szovjet parlamentnek küldött, az októberi forradalom 71. évfordulóját köszöntő táviratában meglelégedéssel „vette tudomásul, hogy kétoldali kapcsolatainkban mindjobban érvényesül a Szovjetunió területén élő magyar kisebbség összekötő szerepe.”⁵

1989 a magyar politikai és egyházi diplomácia áttörésének éve Kárpátalján. Grósz Károly, az MSZMP akkori főtitkára az SZKP KB meghívására Kárpátaljára, Ungvárra, Munkácsra és Beregszászra látogatott. Az eseménynek hangsúlyosan kisebbségpolitikai jelentősége volt, hiszen a szovjet és a magyar kommunista párt történetében még nem fordult elő, hogy az első számú magyar pártvezető a szovjet párt meghívására a magyar kisebbség meglátogatásának szándékával utazott volna a Szovjetunióba. Nem kevésbé volt jelentős a római katolikus és a református egyház vezetőinek, Paskai László esztergomi bíboros érseknek és Tóth Károly református püspök-elnöknek kárpátaljai látogatása.

A magyar pártvezetőség, amint azt az MSZMP főtitkára említett ungvári látogatása során önkritikusan elismerte: „Kétségtelen, hogy évtizedeken keresztül hallgatás, indokolatlan szemérmesség vette körül a kárpátaljai magyarság sorsát.”⁶

Az MSZMP hatalmának utolsó éveiben már több érdeklődést mutatott a magyar kisebbségek iránt, ám, mivel az akkor már a bomlás jegyeit mutató párt konzervatív, a „proletár nemzetköziség” eszméjét valló szárnyának képviselői képtelenek voltak a megújulásra, működésükkel többet ártottak, mint használtak. Ezt igazolta Grósz Károlynak a magyar közvélemény felháborodását kiváltó aradi és prágai látogatása is.

Az 1989-ben indult pluralizálódás a határokon túl élő magyar kisebbségek kérdésében is gyökeres fordulatot jelentett. A szabad választások után parlamenti képviseletig eljutott, az onnan kiszorult vagy be sem került pártok szinte mindegyike állást foglalt a magyar kisebbségek kérdésében. (Az akuttá vált problémát a véres fordulatban kulmináló romániai helyzet is gerjesztette.)

A szabadon választott magyar parlament páratlan gesztust tett: ünnepélyes megnyitására meghívta a külföldön, így a szomszéd országokban élő magyarok kiemelkedő képviselőit is. (Kárpátaljáról Fodó Sándor, a kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke vett részt az új országgyűlés megnyitásán.)

A szomszédos országok magyar kisebbségeit a magyarországi politikai fordulat eseményeiből nem a pártcsatározások érdeklik, hanem az, hogy Magyarország megnövekedett nemzetközi presztízsének, s nem utolsósorban az országaikban bekövetkezett fordulatoknak köszönhetően szabadabban vehetnek levegőt, s a változások eredményeként kisebbségi igényeiket saját politikai pártjaik programjaiként fogalmazhatják meg. Kárpátalján a Magyar Kulturális Szövetség vállalta a kisebbség társadalmi, politikai és kulturális érdekvédelmét.

Ha a magyar diplomácia figyelmét 1989-ig el is kerülte Kárpátalja magyar kisebbsége, az anyaország művelődéspolitikája - főleg az egyetemközi kapcsolatokra építve - lehetőségeihez mérten igyekezett támogatni az anyanyelvi oktatást. Az ungvári egyetemen 1963-ban létrehozott Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék működését például szegedi, debreceni, nyíregyházi, budapesti vendégtanárokkal, az utóbbi években magyar lektor állandó jelenlétével, magyar szakos hallgatók magyarországi részképzésével, oktatási eszközökkel és tankönyvekkel igyekezett segíteni. A támogatásnak - gyakorlati értékén túl - igen nagy volt az erkölcsi jelentősége.

Az évtizedekig „terra incognita” Kárpátalján a szovjet határátkelés viszonylagos liberalizálása következtében megélénkültek a rokoni és az emberi kapcsolatok. A magyarországi pártok, egyesületek és mozgalmak éltek a lehetőséggel: ismerkedő látogatásaikkal, könyvadományokkal és más kulturális támogatással segítik az ottani magyar művelődést. Elkezdődött a gyerekek csereüdültetése is. Az események sorában kiemelkedő jelentőségű a Szlovákiában évtizedek óta kedvelt honismereti kerékpártúrák mintájára megszervezett első kárpátaljai kerékpártúra.

Az önszerveződés esélyei és lehetőségei

Az 1944-et követően kapott történelmi „knock-out”-ot a kárpátaljai magyarságnak a legutóbbi időig sem sikerült teljesen kihevernie. Időbe telt elhurcolt, elmenekült, működésképtelenné tett értelmiségének pótlása is. (Napjaink aggasztó jelensége, hogy nagy számban települnek át értelmiségiek Magyarországra.) A front átvonulása után tág mozgásteret kapott helyi ukrán nacionalizmust hatékonyan kiegészítette és bátorította a sztálini Szovjetunió nemzetiségpolitikai gyakorlata: a háborús bűnösnek ítélt népekkel szembeni kíméletlen bánásmód. A területi (megyei) párt- és állami vezetést, de az alacsonyabb szinteket is az jellemezte, hogy a fontos posztokra a „testvéri segítségnyújtás,, elvének és gyakorlatának következményeként Kárpátalja sajátos viszonyait alig ismerő káderek kerültek.

A Sztálin halálát követő években a magyar kisebbség is tapasztalhatta a társadalomra nehezedő nyomás csökkenését. 1954-55-ben kezdték megnyitni a magyar tanítási nyelvű középiskolákat. A XX. pártkongresszus további reményeket ébresztett, megvalósulásukat azonban rövid időre visszavetette az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos álláspont. A kárpátaljai magyar lakosság több esetben tanújelét adta annak, hogy rokonszenvezik a forradalommal, s ez a hatóságoknak ürügyet adott újabb megfélemlítésekre, papok, értelmiségiek, iskolásgyerekek indokolatlan meghurcolására és elítélésére. A szovjetunióbeli általános enyhülés, a „hruscsovi olvadás” és az 56-ot követő magyarországi konszolidáció jótékonyan hatott a kárpátaljai magyarok helyzetére is.

1963-ban az ungvári egyetem Filológiai Karán megnyílt a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, 1965-ben önálló szerkesztésű lett az addig tükörfordításként megjelenő Kárpáti Igaz Szó című napilap, s ebben az évben jelent meg Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című, a

sztálinizmussal szembehelyezkedő, a kárpátaljai magyarság 1944 utáni helyzetével számot vető regénye. Ez nem pusztán irodalomtörténeti adalék: a könyv megjelenése jelzi az igazság kimondhatóságának akkori lehetőségeit és határait. (Hamarosan el is tűnt a könyvtárak polcairól, második kiadása csupán 24 évvel később láthatott napvilágot.) Az ungvári területi rádió magyar nyelvű adásai után 1966-ban a televízió is elkezdte a magyar nyelvű műsorok sugárzását.

A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék hallgatóinak látóköre kiterjedhetett a magyar kultúra egészére, s ez segítséget nyújtott a tisztultabb nemzeti tudat kialakításában. Az első évfolyamok ambiciózus és tehetséges hallgatói szokatlan dologra vállalkoztak: elindították az *Együtt* című, sokszorosított eljárással készült egyetemi irodalmi lapot. Megjelenését a szamizdat előállításának és kiadásának romantikája, s tegyük hozzá, kockázata lengte körül. A javarészt egyetemi hallgatókból álló szerzőgárdát már ekkor is érték ideológiai bírálatok, de működésüket átmenetileg mégis sikerült legalizálniuk. 1967-ben írószövetségi védnökséggel megalakították a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdiót, amely nem lehetett hosszú életű: a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a csehszlovákiai reformfolyamatoktól (is) megrémült, s már akkor gazdasági nehézségekkel küszködő brezsnyevi Szovjetunióban egyre durvább eszközökkel próbálták elszigetelni a reformokat követelőket.

Ebben a folyamatban a Forrás Stúdió költőinek (Balla Gyula, Balla Teréz, Benedek András, Fábrián László, Fodor Géza, Zselicki József és mások) kísérletező, a nemzeti kultúrától ihletett versei váltak gyanúsakká. A Stúdió 1971-ben - külső nyomástól nem függetlenül megszűnt, s ezzel egyidejűleg fölerősödtek és kampányjellegű kaptak a volt tagok elleni vádaskodások és rágalmozások. A Kárpáti Igaz Szó névtelen szerzője (meg nem erősített, de nem is cáfolt vélekedések szerint Balla László főszerkesztő) a stúdiótagok verseinek helyet adó lapot, a Kárpátontúli Ifjúságot az „apolitizmus mentsvárának” és az „irodalmi destrukció központjának” nevezte, szerkesztőit pedig „politikai éberség” elmulasztásában találta vétkeseknek. Elmarasztalta az egyetem pártbizottságát is, mert az egyetemista költőket „politikailag nem irányítja, nem neveli őket, nem kíséri figyelemmel közéleti szereplésüket, sajtópublikációikat...”, ugyanakkor elvárja, „hogy súlyos mulasztását (tudniillik az egyetemi pártbizottság - T. L) rövid időn belül helyrehozza”. Az 1971. augusztus 20-án közölt *Elidegenedés?* című cikke a Forrás Stúdió hivatalos szervekhez (a területi pártbizottság illetékes titkárához, az Ukrajnai Írók Szövetsége Kárpátontúli Szervezete felelős titkárához, a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőihez a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságához) címzett *Beadvánnyal*⁷ válaszolt. (A példányszámmal mért publicitásnak természetesen jóval kevesebb esélyével, mint a Kárpáti Igaz Szó: a röpirat gépelt, indigóval sokszorosított példányokban terjedt.) *A Beadvány* tiltakozik Balla László támadásai ellen. Elutasítja az egyes személyeket érintő vádakat, ugyanakkor logikusan felépített és adatokkal alátámasztott érveivel felsorolja a kárpátaljai magyarságot ért hátrányos megkülönböztetéseket, s a problémákra orvoslást kér és vár. Szerzői és aláírói kilátásba helyezik, hogy ha nem kapnak választ, akkor a területen kívüli szervekhez fordulnak panaszaikkal. A polgári szerveződésektől betegesen tartó hatalmi szervek fenyegetésekkel, megfélemlítésekkel, belügyi zaklatásokkal reagáltak a beadványra. A kisebbségi sérelmek felsorolását a „magyar burzsoá nacionalizmus” fölerősödéseként fogták fel. *A Beadvány* szerzői és aláírói ellen különböző megtorlásokat alkalmaztak: rágalomhadjáratot, munkahelyről való eltávolítást, katonai behívást stb. Ennek ellenére a következő évben, 1972-ben újabb, konkrét sérelmeket és kérdéseket felsoroló folyamodvány készült, amelyet szövegezői és több mint 1600 aláírója Moszkvába, az SZKP KB Politikai Bizottságának és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címzett. Ez az időszak azonban, az újonnan fellelt fogalommal szólva, a „pangás”, a gazdasági, társadalmi és politikai ellehetetlenülés kora. Nem meglepő tehát, hogy ezt az újabb kísérletet még szigorúbb adminisztratív megtorlások követték. Ma már az is nyilvánvaló, hogy „megoldást”

a központi szervek, amellet, hogy nem akartak, nem is tudtak nyújtani. Ekkor vált a homogenizálás jegyében ideológiai tétellé a szovjet nép és a szovjet ember kialakulásának tana. A „helyzet rendezését” a kor és a birodalmi politikai struktúra logikájából következően az „illetékes”, azaz a *Beadványban* bírált helyi hatóságok végezték el - állambiztonsági támogatással. A *Beadvány* körül szerveződő mozgalom tagjai nagy árat fizettek: Kovács Vilmost egzisztenciálisan tették tönkre, nyilvános önkritikára is kényszerítették, ám ez sem segített, s Magyarországra települése után rövid időn belül - 50 évesen - meghalt. A szerveződés másik szellemi vezéré, Fodó Sándor egyetemi tanárt eltávolították a munkahelyéről. Benedek András költőt, kiadói szerkesztőt behívták katonának, később a Magyarországra történt kényszerű áttelepülés mutatkozott kiútként helyzetéből. Vári Fábián László költőnek fel kellett függesztenie egyetemi tanulmányait, ezután be kellett vonulnia; szilenciuma majd egy évtizedig tartott. Hasonló sors jutott a Forrás másik költőjének, Fodor Gézának is.

A hetvenes évek elejétől Szovjetunió-szerte fokozódott az oroszosításban megnyilvánuló nyelvi türelmetlenség és a nemzeti sajátosságok iránti intolerancia, amely logikus következménye volt az egységes birodalom felé törekvő adminisztráció társadalomfelfogásának. E szerint az álláspont szerint nemzeti sajátosságokra már csak a külföld megtévesztésére szolgáló folklóregyüttesek miatt volt szükség. Miközben az orosz nyelv rendkívüli fontosságát hirdető nyilvános propagandakampány folyt, a moszkvai hatalmi központ titkos leiratokkal ösztökelte a „szövetséges” köztársaságok művelődési minisztériumait és oktatási szerveit az orosz nyelv még hatékonyabb - akár az anyanyelvi oktatást is háttérbe szorító - elsajátíttatására. A tömegkultúrán nevelkedő „homo sovieticus” előállításán fáradozó állami és pártbürokrácia azonban magát az orosz népet is tragikus helyzetbe sodorta.

Ukrajnában elszaporodtak az „ukrán burzsoá nacionalizmus” (más köztársaságokban más burzsoá nacionalizmusok) üldözendő esetei, a leleplezések, majd a „büntettet” követő hol nyílt, hol titkos tárgyalásokon született „példásan” szigorú ítéletek. A mozgalommá terebélyesedett „antinacionalista” kampány kárpátjai ideológiai tatárjárásának írásos emlékeit az ungvári Kárpáti Igaz Szó korabeli hasábjai őrzik.

Mérges füvek címmel jelent meg alap 1973. július 20-i számában Rotman Miklós veterán kommunistának, az ungvári egyetem docensének írása. A magyar nemzeti azonosságtudatra mért ideológiai csapás szerepét betöltő cikk sajnálkozik azon, hogy akadnak, akik a nemzeti sajátosságok túlságosan hangsúlyos hirdetésével a nacionalizmus útvesztőiben tévelyegnek. A szerző élesen elítéli a nem osztályszempontú történelemszemléletet, a „múlt idealizálását” és a „haza szent fogalmával kufárkodó” személyek utólagos tisztára mosását. Kovács Vilmos és Benedek András nevét említi az eszmei tévutakon bolyongók példáiként: „Az ő elképzelésükben a területünkön élő magyarság szellemiségét, tekintet nélkül belső tagozódására, a társadalmi rendszer változásaira, »az immár fél évszázados kisebbségi életforma« határozza meg. Ez a szemlélet egységes egészként kezeli a magyar kisebbséget, és legnagyobb vívmányaként értékeli, hogy a harmincas évek második felében sikerült »intézményesítenie magát«, s megteremthette érdekvédelmi szervezeteit, fórumait. Nem győzi fájlalni, hogy ezek a »kisebbségi intézmények, érdekvédelmi szervezetek nem alakultak újjá!« (Felmerül a kérdés: a népek egyenlőségére épülő társadalmunkban mi szükség rájuk.)” Súlyos szavakkal ostromozza a cikk az úgynevezett „nemzeti elzárkózást” is: „De a magyar ajkúak közül még aránylag kevesen lépnek túl a hivatalos tananyagon. Nem eléggé keresik az ismerkedést a szovjet költészet és prózairás legújabb műveivel, érdeklődésük kulturális életünk problémái iránt elég felületes... Egyoldalú orientáció sajátos különálláshoz vezethetne, a proletár internacionalizmussal semmiképpen sem összeegyeztethető elszigetelődéshez.”

A hetvenes évek első felében, közepén a kisebbség-nemzetiségellenes ideológiai ösztüzet Balla László vezényelte, aki a Kárpáti Igaz Szó hasábjain *Szovjet magyarok* című sorozatában új nemzetfogalomhoz próbálta szoktatni Kárpátalja magyar népét. Európa etnikai térképén az „embereknek egy új kategóriáját, a szovjet magyarokat” vélte fölfedezni, akik „néhány év alatt minden tekintetben a többi szovjet dolgozóval azonos tudati vonásokra, erkölcsi tulajdonságokra” tettek szert. Kik tehát ezek az emberek?

„Olyan emberek... akik a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének magyar nemzetiségű polgárai, akik az ugyancsak új történelmi kategóriaként létrejött szovjet nép fiainak érzik és vallják magukat, de ugyanakkor testvéri kapcsolatot ápolnak a más országi magyarokkal, akik egyébként saját történelmüknek tekintik mindazt, ami a Szovjetunió népeivel és a magyarsággal az elmúlt századok során lejátszódott, akik azonosmód örökségüknek érzik a szovjet népek és a magyar nép létrehozta kulturális kincseket, akik szeretik és művelik a magyar nyelvet és a legteljesebb fokú megbecsüléssel vannak szovjet testvérnepeik nyelve és első fokon a népeink érintkezési eszközét adó orosz nyelv iránt - s akik mindezen túl büszkék arra, hogy a világ haladó erőit tömörítő szocialista tábornak is élosztagát alkotó szovjet néphez tartoznak, hogy a föld legfejlettebb szocialista társadalmában élnek, és mint ilyenek, az első sorokban haladva végzik a kommunista jövő építését.”⁸

Balla László a cikksorozat második darabjában az immár definiált „kategória” egyedül vállalható hagyományairól próbálja meggyőzni az olvasót: „...elődeinket nagyon rossz helyen keresték, akik úgy vélekedtek, hogy azoknak a munkásságát folytatjuk, akik előttünk ezen a földrajzi területen magyarul írtak ... ha mindenáron hagyományok után kutatunk - (elődeink - T.L.) sokkal inkább azok a szerzők, akik ugyancsak szovjet magyar íróként a mieinkkel teljesen azonos ideológia alapján, ugyanazon esztétikai elvek szerint, egységes csoportba szerveződve tevékenykedtek a Szovjetunióban a két világháború között, a második alatt, s még egy ideig utána is.”⁹

A Kovács Vilmos és Fodó Sándor, valamint a Forrás Stúdió köré tömörülő nem túl nagy számú, ám szellemi hatásában mégis jelentős baráti társaság szétszűzása nem okozott nagy gondot a hatalmi apparátusnak. Az elnyomó szervezet azonban nem akart számolni azzal, hogy a gondok orvoslása nélkül képtelen lesz megoldást találni a magyar kisebbséget foglalkoztató problémákra.

1972 májusában a Forrás ellen, illetve később annak „pótlására” megalakult a Kárpáti Igaz Szó működtette Területi József Attila Irodalmi Stúdió. „A Forrás néhány tagját szívesen látták volna az új szervezetben, másokat viszont nem. Hamar rájöttünk, ez szakításhoz vezetett volna a Forráson belül, így mindnyájan távol maradtunk”¹⁰ - nyilatkozta Fodor Géza 1989-ben.

A hetvenes évek második fele a mozdulatlan idő történelme. A magyar szellemi kibontakozáson munkálkodók csapata szétszórva. Látszólag persze minden rendben van: az új irodalmi stúdió több tucat tollforgatót „működtet”, rendszeresen megjelennek a Kárpáti Igaz Szó versekkel, prózával teli Lendület és Neon című mellékletei, de mindez mintha légüres térben, süketítő csendben történne. Az évtized vége felé azonban a stúdiótagok, igaz, egyelőre „termelési kirándulások” formájában, ismerkedni kezdenek a valósággal, s kezdenek rendszeressé válni az író-olvasó találkozók. 1984-ben Beregszászon megalakult az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub, 1987-ben Ungváron pedig a Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre. (Drávai Gizella regionálisan nagy hatású beregszászi tanárnő, tankönyvíró volt - T. L.) Ezt követően Gáton a költő szellemi hagyatékának ápolására megalakult a Kovács Vilmos Irodalmi Kör, Péterfalván a Móricz Zsigmond Irodalmi Klub majd két művelődési kör: Nagyszőlősen a Bartók Béla, Técsőn pedig a festő Hollósy Simon nevét viselő.

Szervezni kezdte magát a szigetekben és a szórványokban élő magyarság is. 1989-től, hosszú, kényszerű szünet után az aknaszlatinai (a régi Máramaros megyében) szülők áldozatos hozzájárulásával ismét működni kezdett az önálló magyar középiskola. A szórványokban élő, iskolákkal már régóta nem rendelkező felső-tiszavidéki magyarság „vasárnapi iskolák” indításával - az anyanyelv fakultatív oktatásával próbálja pótolni a hiányzó magyar iskolát.

A körök, klubok, tanfolyamok jelentős honismereti és hagyományápoló tevékenységet fejtettek és fejtenek ki. Ezek az állami beavatkozástól és hatásoktól mentes közösségi képződmények - szervezett vitáik jóval túllépték a helyi peresztrojka törékeny nyilvánosságát felélesztették a végleg szertefoszlottnak hitt formát, az önálló és független polgári kezdeményezés intézményét.

1988-ban a József Attila Irodalmi Stúdió - annak érdekében, hogy tevékenységébe nem író értelmiségieket is bevonhasson - nevét József Attila Alkotóközösségre változtatta.

Ekkor már csak idő kérdése volt, hogy a számos kisebb körből, klubból mikor alakul meg a kárpátaljai magyarságot tömörítő csúcsszervezet. Egyesek jobb példa híján CSEMADOK-szerű, az állami struktúra részét képező szervezet megalakítására gondoltak. Erősebb volt azonban azoknak a tábora, akik szervezetileg, ideológiailag és gazdaságilag is független szervezet létrehozását kívánták. Így 1989. január 21-én a Sevcenko Ukrán Anyanyelvi Társaság kárpátaljai szervezetének alakuló gyűlésén egy kezdeményező csoport (Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, fánki Endre, Móricz Kálmán, Túróczy István, Varga Béla és Zselicki József) kinyilvánította azt a szándékát, hogy létrehozza a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget (KMKSZ).

Egy hónap elteltével, február 26-án a KMKSZ Ungváron megtartotta alakuló közgyűlését. Elnökévé Fodó Sándor egyetemi tanárt, alelnökeivé Móricz Kálmán újságírót és Gulácsy Géza tanárt, titkáraivá Dalmay Árpád tanárt és Dupka György szerkesztőt, gazdasági felelőseivé Szöllösi Tibor orvost és Túróczy István banktisztviselőt választotta. Az Alapítólevél II. pontja értelmében „A KMKSZ célja az Ukrán SZSZK területén élő magyar nemzetiség kultúrájának, nemzeti hagyományainak, anyanyelvének megőrzése és ápolása, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése, valamint az e célokkal kapcsolatos érdekek védelme.”¹¹

A Szövetség ma megkerülhetetlen társadalmi és politikai erő: neki köszönhető, hogy ma már nemcsak a sajtóban használhatók a magyar helységnevek, hanem a falvak, s a magyar többségű Beregszász határában is láthatók. A Szövetség kezdeményezése volt az a konferencia, amelyet 1989 őszén a munkatáborokba hurcoltak emlékére szerveztek Beregszászban. Amikor a hivatalos szovjet politika közömbösen viselkedett a romániai falurombolással, s általában a Ceaușescu-rezsim politikájával szemben, a szovjet sajtó torzító információkat közölt az ottani eseményekről, a KMKSZ a magyarországi sajtóban többször állást foglalt a romániai magyar kisebbség mellett, a moszkvai vezetőséghez címzett távirataiban pedig felszólította a szovjet kormány és pártszerveket, hogy ítélik el a romániai állapotokat. (Mint tudjuk, a szovjet kormány nem tett ilyen lépéseket.) A Szövetség ma már politikai pártként viselkedik. Az 1990. április 30-i tisztújító közgyűlésen javasolták, hogy ezután a Kárpátaljai Magyar Demokrata Szövetség megnevezést viselje. A vita eldőlt: a KMKSZ nem változtatta meg a nevét. Az azonban; hogy a KMKSZ képviselőjelölteket állított a márciusi tanácsi- és parlamenti választásokon, nyílt politikai szerepvállalásra utal.

A KMKSZ politikai jelentőségét növeli Magyarország Ukrajnában is megnövekedett tekintélye. Ezért rendkívüli a jelentősége annak, hogy az előző és a mostani magyar kormány a KMKSZ-t a kárpátaljai magyarság képviselőjeként fogadta el. A legfontosabb azonban az, hogy a Szövetség egységes erőként tud fellépni, politikája higgadt és kiegyensúlyozott.

Viszonylag alacsony száma s a belső politikai élet tagolatlansága miatt -a többpártrendszer gyakorlatilag még nem érzékelhető -a kárpátaljai magyarság nem tömörül más szervezetekbe, mozgalmi ambícióit a KMKSZ-ben éli ki. A magyar autonóm nemzetiségi körzet terve mégis megosztja. 1989. augusztus 20-án Palágykomorócon a KMKSZ beregszászi járási szervének képviselői egy Beregszász székhellyel létrehozandó autonóm körzet megalakítására tettek javaslatot, amely a beregszászi, munkácsi, az ungvári és a nagyszöllősi járás magyar többségű falvait foglalná magába. Az ellentétek forrását az képezi, hogy ebben az egyelőre csak az elképzelésekben élő autonómiában körülbelül 60-70 000 magyarnak nem lenne helye. Ungvár sem tartozna a körzetbe - mai etnikai összetétele ezt nem is indokolná - s vele a magyar szellemi élet számára nélkülözhetetlen rádió- és televízió-szerkesztőség, a Kárpáti Igaz Szó és a Kárpátontúli Ifjúság című lapok szerkesztősége, a könyvkiadók és az egyetem sem. Az autonómia ötlete az SZKP nemzetiségi platformtervezetének nyilvánosságra hozatala után született meg. A tervezet szerint: „Nemzetiségi járásokat, községi és nagyközségi tanácsokat kell létrehozni azokon a helyeken, ahol nagy létszámban élnek olyan nemzetiségek, akiknek nincs saját nemzeti területi képződményük; törvényben kell rögzíteni a nemzetiségi csoportok és közösségek önrendelkezésre való jogát.”¹²

A nemrégiben még szenvedélyeket korbácsoló vita 1990 nyarára elcsendesült. Terjed az a vélemény is, hogy kezdetnek az önkormányzattal fölérő „különleges gazdasági övezet” jogállását kellene elnyernie egész Kárpátaljának. Az is lehet, hogy a kérdés - klasszikus módszerrel, az érintettek megkérdezése nélkül - máshol dől el. Erre látszik utalni Mihail Gorbacsovnak 1989. szeptember 20-án mondott beszéde:

„Abból indulunk ki, hogy a mostani nemzeti területi megosztás nem akadályozza a nemzetiségek normális életét az ország különböző vidékein. Elsősorban a megfelelő körülmények létrehozására kell összpontosítani az erőfeszítéseket.' Ha most az ország adminisztratív-territoriális térképe átrajzolásának útjára lépünk, az csak még jobban megnehezítené az amúgy sem könnyű helyzetet...”¹³

Kárpátalján a vallásukat gyakorló magyarok a református, a római katolikus és a ma már nem tiltott görög katolikus felekezetbe tömörülnek, de működik adventista és baptista gyülekezet is.

A református gyülekezet a legnépesebb: tagjainak száma 100 000-re tehető. A felekezet, mivel a területen kizárólag magyar hívei vannak, valóban betölti a „nemzeti egyház” szerepét. A korábbi évtizedek után - a háborút követően húsz református papot hurcoltak munkatáborokba - ma jóval kisebb nyomás nehezedik az egyházra. A hívek lelki gondozását húsz lelkész látja el, azonban 13-an közülük - önhibájukon kívül - nem végeztek teológiát. Ennek az a magyarázata, hogy kárpátaljai fiatal nem jelentkezhetett magyarországi teológiára, így a református egyház kénytelen volt helyi tanfolyamokon kiképzett „hallgatókkal” pótolni a krónikus lelkészhiányt. Az államateizmus gyengülését mutatja, hogy ma már négy lelkészjelölt tanul a budapesti és a debreceni teológián. A vallásos irodalom ma már korlátozások nélkül érkezik a Szovjetunióba.

A hozzávetőlegesen 65 000 római katolikus hívő anyanyelvi megosztása: 85 % magyar, 8 % szlovák, 7 % német. Gondjaik a reformátusokéhoz hasonlatosak: 8 hetven éven felüli plébános teljesít szolgálatot, s a lelkészutánpótlás, annak ellenére, hogy két fiatal Egerben, egy pedig Rigában készül papi hivatására, nem nevezhető megnyugtatónak. Paskai László esztergomi bíboros-érsek kárpátaljai látogatása után 2 magyarországi plébános és 3 ferences

szereztes kapott öt esztendőre szóló missziós megbízatást. A római katolikus egyház papjai közül tizennyolcan járták meg a munkatáborokat.

1949-ben, a görög katolikus egyház betiltásának esztendejében, 23 000 volt a magyar nemzetiségű hívek száma. Ez az egyház különösen kényes helyzetbe került, hiszen unitus papsága a római orientáció mellett magyarbarátsággal is vádolható volt. Ennek meg is adta az árát: 129, többségében nős és családos, pravoszlavizálni nem hajlandó papja került munkatáborokba. Javaitól és templomaitól megfosztották, ezeket a pravoszláv egyház kapta meg. Ma már nincs állami tiltás a görög katolikusokkal szemben, de a zavartalan vallásgyakorlást tulajdonjogi bonyodalmak akadályozzák, a pravoszláv egyház ugyanis nem hajlandó lemondani a neki „államilag juttatott” javokról.

Intézményesített üldözés, állambiztonsági megfigyelés, szakadatlan, az iskolákat is átható ateista kampány, amelyben az egyház devianciaként, lelki torzulásként szerepel: ilyen körülmények között működhetek - s bizonyos vonatkozásokban ma is így működhetnek Kárpátalja egyházai. A szorongatottság azonban kohéziós erő is. S ha földreszorítottan is, az egyházak a közösségi érzület ápolásával felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a kisebbség önazonosságának megőrzéséért.

Ukránok, ruszinok, magyarok: együtt, vagy külön utakon? A tágasabb játékeret nyújtó gorbacsovi reformirányzat felülről érkező engedményei következtében a korábban illegálisan működő ellenzéki csoportosulásokból alakult meg a RUH, az ukrán népfrontmozgalom. Azóta több párt és mozgalom (Ukrajna Demokratikus Pártja, Ukrán Köztársasági Párt, Ukrán Liberális-Demokrata Párt stb.) alakult meg, tömegeket azonban csak a RUH tudhat maga mögött. Az önmagát ma már Galíciaként emlegető Nyugat-Ukrajnából, ahol gyakorlatilag a RUH kezébe került a hatalom, a területi közelség ellenére Kárpátalján nem tudott erős pozíciókat kiépíteni az ukrán népi mozgalom. Ennek okai a helyi vezetőség egyelőre sikeres átmentődési manőverei, valamint a RUH ukrán nemzetállam létrehozását célzó törekvései, melyeknek, annak ellenére, hogy az 1945 óta felnövekvő nemzedékeket a nagyukrán eszmeiség jegyében nevelték, Kárpátalján nincs tömegbázisuk. Ezt az is bizonyítja, hogy 1990 februárjában egy korábban elképzelhetetlen nemzetiségi „metamorfózisnak” lehettünk tanúi: ekkor alakult meg Ungváron a Kárpáti Ruszinok Szövetsége. (Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatolása után a ruszinság - legalábbis a rendeletekben és deklarációkban-része lett az „egységes ukrán nemzetnek”, s ez a nép által valójában sohasem legitimált „egységesülés” egyáltalán nem kedvezett a ruszin sajtóosságoknak. Más lapra tartozik, hogy ennek az eszmének a meghirdetése nélkül nehezen lett volna magyarázható Kárpátalja „önkéntes” csatlakozása az „ősi anyaföldhöz”.) Az etnikai reneszánsz ellenére a „ruszin” egyelőre nem vallható be nemzetiségként, igaz, a legutóbbi népszámlálás idején, 1989 januárjában még nem létezett a ruszinok szövetsége.

Az ukrán-magyar s a ruszin-magyar kapcsolatok ma politikai és társadalmi mozgalmak, szervezetek tevékenységébe is tagozódnak.

(RUH-Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Kárpáti Ruszinok Szövetsége-Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.) E viszonyrendszeren túl azonban az sem közömbös, hogyan alakul a különböző nemzetiségek együttélésének napi gyakorlata. A RUH liberális politikát hirdet, de mert regionális választási sikerei ellenére sem túlsúlyos politikai erő a köztársaságban, ezt még nem állt módjában bizonyítani. Bár a KMKSZ-szel jó a kapcsolata, nem lehet kizárni annak a lehetőségét sem, hogy a függetlenedésért vívott küzdelemben a mozgalom a kisebbségek felé is tesz majd oldalcsapásokat.

Kárpátalja őslakóinak, ruszinoknak és magyaroknak a történelem folyamán alig voltak említendő nemzetiségi konfliktusai. A hivatalos szovjet-ukrán történetírás által előszeretettel emlegetett ezer esztendő magyar elnyomás nehezen vehető komolyan, láthatóan és dokumentálhatóan az ukrán nemzeti tudat legitimációs zavarait hivatott ellensúlyozni. Jelentős társadalmi háttérrel rendelkező nemzeti törekvésekről a történelmi Magyarország

ruszinságáról szólva már csupán e nemzetiség hiányos társadalomszerkezete miatt sem beszélhetünk: hiányzott a nemzeti arisztokrácia, a polgárság, értelmiségét is majdnem kizárólag az államhatalommal szemben lojális unitus görög katolikus papság jelentette. Az ortodox-unitus ellentétke pedig eléggé nehezen magyarázhatóak bele modern értelemben vett nemzeti törekvések.

A 20. század történelmi eseményei - amelyeket a bevezetőben érintettünk -, valamint a két nép ekkor már ellentétes vagy egymással nem egyező törekvései és érdekei inkább megterhelték a kapcsolatokat. A cseh állami adminisztráció tudatosan törekedett a magyar és a ruszin politikai, társadalmi és nemzeti törekvések szembeállítására, Kárpát-Ukrajna rövid fennállása idején pedig már fegyveres összecsapásokra is sor került magyar és kárpátukrán katonai és félkatonai egységek között. A Magyarországhoz visszacsatolt, s a revíziós propagandában előszeretettel „gens fidelissimaként” emlegetett ruszinság a Kárpátalja belső viszonyai iránt érzéketlen magyar polgári és katonai közigazgatással került harmonikusnak nem nevezhető kapcsolatba.

A Vörös Hadsereg bevonulása után a „testvéri segítségben” részeltetett, azaz a Szovjetunió belső területeiről gazdasági, politikai, oktatási kérdésekkel előzönlött Kárpátalján a ruszinságnak kevés közéleti szerep jutott, közülük elsősorban a kommunista meggyőződésű, a sztálini „hitelveket” valló személyek kerülhettek hatalmi pozícióba. Saját népük érdekei ellenében neofita buzgalommal dolgoztak az elvek gyakorlati megvalósításán, nem kevés megpróbáltatást okozva ezzel a ruszinságnak, s még halmozottabban az ismét kisebbségi sorba került magyarságnak. A nagyorosz, valamint ukrán színekben jelentkező társadalmi és nemzeti elnyomás súlyosan érintette a magyar lakosság gazdasági életét, átmenetileg megbénította oktatási infrastruktúráját, szinte lehetetlenné tette anyanyelvi kultúrájának művelését. Sajnálatos, hogy ebben a hol burkoltabban, hol nyíltabban „történelmi igazságszolgáltatásként” aposztrofált folyamatban a ruszinság - ekkor hivatalosan már: kárpátontúli ukránság - képviselői is részt vettek. A magyar kisebbségen ejtett sebet csak üszkösítette a problémák kibeszélhetetlensége, ami egészen a legutóbbi időkig a kölcsönös gyanakvást gerjesztette ukránok, ruszinok és magyarok között.

Ma azonban van esély e bizalmatlanság leküzdésére. Ukránok, ruszinok és magyarok tömegszervezetei nyíltan vállalhatják és vállalják is önazonosságukat. A nyílt vállalásban természetesen ma is van kockázat, s hogy ez kiiktatható legyen, sok mindennek változnia kell a mai Ukrajna politikai kultúrájában. Nem zárható ki ugyanis az a veszély, hogy a ki nem élt nemzeti érzelmek, valamint az összeomló gazdaság teremtette káosz a RUH nacionalista szárnyát erősítik föl.

Erre látszik utalni a RUH, a Sevcsenko Társaság, a Proszvita, a Memorial, az Ukrán Köztársasági Párt, az Ukrán Demokrata Párt, az Írószövetség, az Ukrán Társaság és más ukrán szervezetek ingerült reagálása a Kárpáti Ruszinok Szövetségének arra a javaslatára, hogy állítsák vissza Kárpátalja autonóm köztársasági státusát. Állásfoglalásuk szerint a „széthúzás” megbontja az ukrán nemzet egységét, ezért elsősorban Ukrajna már deklarált függetlenségét kell a gyakorlatban megvalósítani, „aztán majd lehet arról is vitatkozni, hogy milyen szinonima felel meg leginkább számunkra: ruszin, rusznák vagy ukrán.” Nem hiányzik ebből az ideológiából a külső fenyegetettség, s az idegen ármány rémképe sem: „Felszólítjuk a Kárpáti Ruszinok Szövetségének vezetőit, hogy hagyják abba a moszkvai sovíniszták, a budapesti magyar-oroszok, a prágai kárpát-oroszok és a politizált amerikai ruszinok (akik számára idegen a kultúrruszinság) eszméinek propagálását.”¹⁴

Ruszinok és magyarok kapcsolatainak nehéz fejezetéhez érkeztünk ismét. Reményeink abban lehetnek, hogy - jó esetben értetlen, s nem agresszív! - külső hatásokat kiiktatva a kapcsolatok ezt a történelmi próbát is kiállják.

* Készült a Ts-4 Magyarságkutatás Program támogatásával.

Jegyzetek

- 1 Ajtay Gábor: *A Ruthénföld autonómiája és a cseh politika*. Magyar Kisebbség, 1925. 693.
- 2 Kovács Vilmos-Benedek András: *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában*. Tiszatáj, 1970/10. 962.
- 3 Új Szó, 1945. július 3.
- 4 *Manyifeszt persoho zjizdu Narodnih Komitetyiv Zakarpatszkoji Ukrajini pro vozjegynanja Zakarpatszkoji Ubajini z Ragyanszkoju Ukrajinoju*. Közli a *Kárpáti Kalendárium*. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1974.
- 5 Magyar Hírlap, 1988. november 5. 2.
- 6 Kárpáti Igaz Szó, 1989. április 5. 1.
- 7 *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről*. Medvetánc könyvek, Budapest, 1989. Balla Gyula *Kárpátaljai magyarság 1918-1988* című tanulmányának függelékeként
- 8 Balla László: *Szovjet magyarok. Új fogalom*. Kárpáti Igaz Szó, 1975. november 23. Neon melléklet, 37. szám.
- 9 Balla László: *Szovjet magyarok. Hagyományok* Kárpáti Igaz Szó, 1975. december 7. Neon melléklet, 38. szám. 3.
- 10 Nagy Zoltán Mihály: *A gondolat szabadsága. Beszélgetés Fodor Géza költővel*. Hatodik Síp, 1989. 23.
- 11 Móricz Kálmán: *A KMKSZ megalakulása*. Hatodik Síp, 1989. augusztus. 21.
- 12 *A Párt nemzetiségi politikája a jelenlegi körülmények között Tervezet*. Kárpáti Igaz Szó, 1989. augusztus 19.
- 13 In: Móricz Kálmán: *Kell-e nekünk autonómia?* Hatodik Síp, 1989/2. 29.
- 14 Idézi Móricz Kálmán: *Ruszin, rusznák vagy ukrán?* Kárpátalja, I. évfolyam, 1990. 15. szám. 10.

ISTVÁN TÓTH

SOME ASPECTS OF THE HISTORY OF THE SELF-ORGANIZATION OF HUNGARIAN NATIONAL MINORITIES IN SUB-CARPATHIA

The study gives an outline of the Hungarian attempts at self-organization in Sub-Carpathia. the author dates the earliest of such attempts which can be documented, to the 20th Congress of the Soviet Communist Party were already felt even in this country. However, the enlivened public life was soon broken down in the subsequent period linked to the name of Party-chief Brezhnev which made any kind of self-organization impossible for decades. However, at the turn of the sixties and seventies, Hungarian intellectuals in Sub-Carpathia tried hard to give utterance to their grievances, but the movement at the time could not yield any other palpable “result” than reprisals Yet Hungarians in Sub-Carpathia have not given up their demand on self-organization. The somewhat more open political atmosphere enabled them - in 1989 - to resume their movement, which is proven by the establishment of the Sub-Carpathian Hungarian Cultural Association, an independent organization safeguarding the Hungarian cultural, social and political interests. The author also attempts to outline the Sub-Carpathian reality in a broader context too.